

ÖZGÜRLÜĞE GİDEN YOL

Cevad Memduh ALTAR

İnsanoğlunun, baskıdan hoşgörüyü geçebilme amacıyla arkaya attığı yıllar, henüz pek sınırlıdır. Kutsal bilinen inançların, çeşitli doktrinlerin, insanlığa zarar getirecek nitelikteki etkenliklerini önleyebilme çabaları, özlenen sonuçları vermekten henüz uzaktır. Bununla birlikte vicdan özgürlüğüne saygı yolunda kazanılan meydan savaşlarının, günümüze dek şu üç zirveyi aşmış olduğu da bir gerçektir:

1) Orthodoxie, 2) Tolerans, 3) Lâiklik.

Vicdan özgürlüğüne ulaşma çabasının umut veren belirtileri arasında, bu tür özgürlüğe yer vermede oldukça ileri düzeylere ayak basmış ülkelerin var olduğu da bir gerçektir.

Çeşitli biçimlerde yorumlanan toleransı, günümüzde, kutsal inançların, çağdaş bir düzeyde tazelenmesi yolunda harcanan çaba olarak nitelemek de mümkündür.

Batıda, önce 17. yüzyılda, işlenecek yeni bir konu olarak ele alınan tolerans (hoşgörü), gereğince değerlendirilemediği için, insanlığı aşırı oranda karşıt anlayışlara itmiştir. Böylece bir yandan tolerans adı altında, yönetimin dine tamamen sırt çevirmesi öngörülmüş, bir yandan da yönetim tümüyle dinin vasilğine terk edilmek istenmiştir. Bu iki yolun fikir kahramanları arasında, ilk olarak: İtalyan devlet adamı ve tarihçisi Niccolo Machiavelli (1469 - 1527), Alman teoloğu Martin Luther (1483 - 1546) ve Fransız din adamı Jean Calvin (1509 - 1564) ile karşılaşmaktadır; ve bu üç ileri zekânı uğraşlarından, hatta bir bakıma şaşırtıcı eylemlerinden ders almamıza imkân yoktur.

Önce İtalyan devlet adamı ve tarihçisi Machiavelli'yi ele alalım:

Machiavelli, 1498 - 1512 yılları arasında Floransa Cumhuriyetinin Onlar-Konseyi sekreterliği görevini yürütmüş, sonra da bu işi bırakarak, sadece yazar olarak yaşamını sürdürmüştür. Başkaca hiçbir devlet hizmeti yükümlenmemiş olan Machiavelli, Floransa Cumhuriyetince, bazı önemli siyasal görevlerle yabancı ülkelere de gönderilmiştir.

Machiavelli, bir devletin güçlenip yükselme yolunda hangi yöntemlere başvurması gerektiği üzerindeki görüşlerini, 1531 yılında yazmış

olduğu "Discorsi..." (Görüşler) adlı eserinde belirtmiştir; ve eski Roma'nın dünya egemenliğini örnek alarak yazdığı bu eserde, devlet otoritesi ile, tarih ve felsefe konuları üstündeki görüş ve kanılarını açıklamıştır.

Machiavelli, 1513'de yazdığı *Il principe* (Prens) adlı eserinde ise, devletin yönetimini yükümlenecek olan bir prensin, İtalya'da ulusal birlik ve bütünlüğü sağlama yolunda ve ayrıca yabancı boyunduruklarını da yıkabilmek için, hangi yollara başvurması gerektiğini, bu arada, zulüm ve ihanet türünden akla gelebilen eylemlere girişmenin bile, yerinde olacağı tezini savunmuştur. Ne var ki, en azından Tabii - Hukuk ve insanlığın ahlâk yoluyla gelişip olgunlaşması ilkelerine ters düşen Machiavellisme'e, karşıt yankılar da oluşmuştur. Bu arada Machiavelli politikasına karşı en büyük fırtına, Prusya Kralı Büyük Friedrich'in gönlünde kopmuştur. Büyük Friedrich, bu tür düşüncelerin tümüyle aksini kutsal bildiği içindir ki, "Antimachiavel" başlıklı yazısıyla, Machiavelli'nin, insanlık, ahlâk ve erdemlik ilkelerine ters düşen görüşlerini çürüten bir devlet anlayışını içtenlikle dile getirmiştir. Öyle ki, Machiavelli ve doktrini, daha sonraki dönemlerde ve günümüze dek, hile, desise, yalan ve entrikadan güç alan yöntemleri karakterize eden bir alay ve bir küçümseme sembolü olmanın önemini kazanmıştır.

Machiavelli'ye göre, vatandaşın özgürlüğü bile, devletin özgürlüğüne kesinlikle boyun eğecek nitelikte düzenlenmelidir. Onun tasarladığı Cumhuriyet, en iyi bir yönetim sistemidir ama, böylesine bir sistemin de bozulup soysuzlaşması halinde, egemenliği, mutlaka otoriter bir prensin ele alması zorunludur; ve bu prens, yerine göre, en korkunç baskılara başvurmadan çekinmemelidir.

Machiavelli, kiliseyi de, birlik ve bütünlüğü bozan bir etken olarak tanımaktadır. Onun gözünde din, insanı politik ilgi ve istekten uzaklaştırıp pasifliğe iten bir inançtır. Machiavelli, bu konuda eski Roma misterlerine ve kültlerine özgü Tanrısal inanca önem vermekte ve ancak bu yoldan erkekçe işler görülebileceği ve politik üstünlüğün elde edilebileceği kanısındadır.

Şimdi de gelelim, insanlığa örnek hizmetler sundukları inancında olan, öteki iki din yenileyicisinin ibret verici serüvenlerine:

Göreceksiniz ki, Alman Martin Luther ile Fransız Jean Calvin gibi iki ünlü din liderinin gördükleri işler arasında, özgür vicdana giden yolun artık açılmış olduğu kanısına vardığımız anda, insanların yeniden klerikâl bir baskıya boyun eğmek zorunluğunda bırakılmış olduğuyla karşılaşılıp, şaşıracaksınız, üzüleceksiniz. O halde önce, batıda üçyüzyıla yakın korkunç savaşını sürdürmüş, evlerin, ocakların sönmesine neden olmuş ve baskısını bugün de sürdürmekte olan bir inanç kavgasını, yani Protestan, Katolik savaşlarını ele alalım:

Salt ve acımasız katolisizm: Tanrı, ahiret, günah, sevap ve af türünden kutsal inançlara, insanları daha çok baskı, bağınazlık ve kesin itaat yoluyla yöneltmeyi, kendine özgü öğreti sistemi göre temel amaç bilmiştir. Ne var ki, bütün bu katı prensiplere, ilk olarak isyan bayrağını açan, gene de bir din adamı olan Martin Luther'dir. Luther, hukuk öğrenimi yoluyla ve muhakkak ki, insanoglunun doğuştan sahip olduğu Tabii - Hukuktan, yani doğru yargı gücünden yararlanmış, dinsel inançları yenileme ilkesini yeğ tutmuş, katolisizmin katılığını, tüm ayrıntılarıyla kamu önüne sermiş, Tanrı - Kul ilişkisinin, sadece özgür vicdanların duyabileceği özgür inançla değerlendirilebileceği tezini savunmuştur; ve kişi ya da örgütlerin Tanrı ile kul arasındaki aracılık görevini, güya kutsal bir emirmiş gibi yapmakta oldukları inancını, düpedüz batıl (boş inanç) olarak nitelemiştir. Luther'in başına, bu yüzden gelen medrek felâket kalmamıştır. Çünkü insanlığın en büyük tabiat bilginlerinden Galileo Galilei'nin (1564 - 1642): "*Kinlerin en büyüğü bile, bilgisizliğin bilgiye duyduğu kinden daha büyük olamaz!*" sözü, ne yazık ki, burada da geçerliğini korumuştur ve korumaya devam etmektedir. Nitekim Papalığın, yani katolik kilisesinin, dünya egemenliğini koruma pahasına, vicdan özgürlüğüne yönelttiği şiddetli baskıları protesto ettiği içindir ki, Luther'in gene de sınırlı bir düzeyde değerlendirmiş olduğu yeni inanca: "Protestantizm" denmiş ve bu yolda birleşenler de, protestan olarak nitelenmişlerdir ki, biraz sonra göreceğiniz gibi, özgür vicdana giden yolu, gene de tam olarak bulamamış olan Luther, sadece kilise egemenliğini yıkmış ama, devletin ve halkın yönetimine, gene de dinsel yasaları musallat etmekten kendini alamamıştır; ve ondan dolayı, din işini devlet işinden ayırmak prensibine ulaşabilme ideâlini elde edebilmek, yüzyıllar boyunca mümkün olamamıştır. Bunun-

la birlikte, tuttuğu yolun oldukça toleranslı bir önderi olduğuna da şüphe edilmeyen Luther'in, bazı enteresan yönlerini bilmede yarar vardır. Örneğin Luther'in, Papalığın, rahiplere uyguladığı tabiata aykırı yasaları hiçe sayarak, 1525 yılında evlenip, çocuk çocuk sahibi olduğu bir gerçektir. Bundan başka Luther, dogmatik din öğretilerinin tümüne karşı çıkmış ve katolisizmin: "De servo arbitrio" yani "Vicdan özgürlüğü diye birşey yoktur!" prensibini, yazıları ve vaazlarıyla temelden çürütmüştür. Hele Luther'in, İncili, ana dili olan almancaya çevirmesi (1), yalnız ibadetin, İncilin kapsamını anlıyarak uygulanmasına olanak sağlamakla kalmamış, bu yerinde inisiyatif, Alman dilinin gelişimine büyük ölçüde katkıda da bulunmuştur; ve Luther, Alman dilinin ilk yenileyicisi olarak ta ün kazanmıştır.

Gelelim Luther'in protestantizm öğretisinin ruhuna:

Bu öğreti, antik bilgeliliğin: "Kendini Bil!" prensibinden güç almaktadır; ve öğretinin içeriği kısaca şudur: "Kişinin, kendi hatasını ve sevasını, gene kendinin bulup meydana çıkarması, Tanrı katında, şükranla affa ulaşmanın tek yoludur!"

Yukarda biraz önce değindiğim gibi, Martin Luther'in, dogmatik kilise devletini yıkmasına karşılık, dini, devletin ve vatandaşın yönetiminde gene de tek etken olarak tanımış bulunmasına gelince:

Vicdan ve irâde özgürlüğüne temelde yer vermiş olan Luther'in en büyük noksanı, Laik - Devlet ideâline —kendi görüşüne göre haklı olarak— erişememiş olmasıdır; çünkü zamanının hristiyanî dogmadan beslenen yargı gücü, böylesine bir ihtiyacı duyabilecek düzeyde henüz varamamıştı. 15. ve 16. yüzyıllar boyunca din anlayışı, rönesansın yeniden getirdiği insan sevgisi anlayışından az çok beslenmiş olmasına rağmen, günümüzün çağdaş düzeydeki Laik - Devlet anlayışından henüz çok uzak bir noktada bulunuyordu. Buna rağmen Luther'in devlet anlayışı, bu konuda oldukça belirli bir yoruma da imkân verecek niteliktedir; ve Luther şöyle demektedir: "Devlet yönetimine olduğu gibi, tabii yaşamın Tanrı buyruğu olan tüm düzenli oluşum ve gelişimine de hristiyanların yardımcı olmaları gerekir; yalnız dinsel alanda başardığımız kanısında olduğumuz bazı önemli işlerin değil, imanla ve sevgiyle başarılan dünya yaşamıyla ilgili meslek işlerinin de, ancak hristiyanlara özgü ahlâk anlayışıyla üstünden gelmek mümkündür!"

Görülüyor ki, Luther, dünya yüzünde, bir din-devletini değil de, devlet işlerinin, laikliğe ters düşen dinsel prensip ve yasalarla yürütülmesi

tezini savunmuş ve böyle bir tezin, yüzyıllar boyunca, hatta günümüze dek geçerliliğini sürdürmesine neden olmuştur. Bu demektir ki, günümüzün çağdaş devlet anlayışına oldukça uzak bir geçmişte bu işlere elkoymuş olan Luther, Tabii-Hukuktan, yani insanoğlunda doğuştan varolan doğru yargı gücünden sınırlı bir ölçüde yararlanarak, gene de sınırlı bir vicdan özgürlüğü aşamasına ulaşabilmiş, ama din işinin devlet işinden ayrılması gibi, sahibini daha da ileri aşamalara götürebilecek espriden tabiatıyla yoksun kalmıştır; bunda Luther'in, hem de 16. yüzyılın başlarında bir din adamı olmasının büyük payı olduğu inkâr edilmez bir gerçektir.

Şimdi biraz da, Tabii-Hukuk gücünü, Luther kadar da değerlendirememiş olan, geçmişin bir başka din liderini, yani 16. yüzyılın ünlü Fransız din adamı Jean Calvin'e değinelim:

Martin Luther'in din reformasyonundan, yani dinsel baskıyı reddetmiş olan protestantizmden geniş ölçüde etkilenen Calvin, kendi anlayışına temel olan Calvinizmde: kendine göre özgür saydığı, dinsel bir yüceliş türüne yervermiş ve şöyle demiştir: "Özgür din öğretisi, Tanrısal iradeye bağlı bir inançtır". Görülüyor ki, Calvin de, özgür vicdanı, düpedüz, alınyazısının emrine vermiştir. Bununla birlikte Calvin, vicdan özgürlüğüne kesinlikle yervermeyen baskısal katolisizmin militanlarınca, din uğruna uygulanan korkunç cinayetler ve işkenceler karşısında, 1535 yılında Fransa'dan İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Nitekim Fransa'da protestanlığa duyulan hınç, 16. yüzyılın sonlarına doğru daha da yoğunlaşmıştır. Hatta 1572 yılında, tarihte: "Bartholomé Gecesi" diye nitelenen korkunç bir katliama (St. Bartelmie Katliamı) yolaçmış olan bu hınç, gözü kararmış militanların Paris'te, büyük küçük demeden, binlerce masum insanın bir gecede yoketmesine neden olmuştur.

Calvin, İsviçre'de de boş durmamıştır; ve önce Cenevre'de yoğunlaştırdığı çalışmalarıyla "Câlviniist" diye adlandırılan, küçük bir topluluğun meydana gelmesine olanak sağlamıştır. Ne gariptir ki, Calvin'in reformculuğu, daha sonraki tarihlerde, yeniden sıkı bir kilise öğretilerine dönüşmüştür; ve Calvin'in, kiliseye geniş ölçüde devlet yardımını sağlamış olması, din ve devlet ilişkisini birbirine daha da yaklaştırmaktan geri kalmamıştır. Ama bu kez de Calvinistlerle Calvinist olmayanlar arasında korkunç bir çatışmadır başlamış, kitle halinde sürgünlere, hatta idamlara yolaçan Cenevre anlaşmazlığı, toplumda büyük yaralar açmış ve bu çatışmalar da ancak 1555 yılında sona ermiştir.

1560 yılından itibaren, Almanca kökenli Les Hugunots (Hügnolar), yani "And İçenler", "Birleşenler" terimiyle nitelenmiş olan Fransız protestanları, 1685 yılında 200 bin kişilik bir topluluk halinde Fransa'dan Hollanda'ya ve Almanya'ya göçedip sığınmak zorunda kalmıştır. Fransız din tarihinde kara bir nokta olarak tam 227 yıl sürmüş olan bu toleranssızlık, tüm çabalara rağmen, iki cemaat arasında, yani aynı kanı taşıyan, aynı dili kullanan insanlar arasında ondan fazla kanlı savaşın meydana gelmesine neden olmuş ve ancak 1789 Fransız İhtilâli, Fransa'da nasılsa kalabilmiş olan protestanlara, eşitlik ve özgürlüğü, legal bir hak olarak tanımıştır.

Buraya kadar belirtmeye çalıştığım tarihsel olaylar, vicdan özgürlüğünün en olgun meyvası olan insanseverliğin, yıkılmaz bir potansiyele sahip olduğu sanılan değme dogma inançlarından çok daha güçlü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Hatta sadece vicdan özgürlüğünün, insani insana karşılık beklemeden yaklaştıracak mutlu bir akıl ve ruh bileşimini yaratabilme yeteneğine sahip olduğunu da açıkça göstermektedir. Neden böyle olmasın ki, insanseverlik, ne bir dogma, ne de bir tarikat ya da mezhep, ne de statik ve doktriner bir inanç olmadığı için, oluşum ve gelişimini duraklamadan sürdürmüş ve sürdürmeye devam edecektir de.

Vicdan özgürlüğünden beslenen humanizme inancı, sadece: sevgi, ahlâk ve erdemlik türünden davranışları, kişi ve toplum lehine değerlendirilmenin idealidir; ve insan insana, ancak bu tür zirvelerden geçmekle yaklaşabilir. Gerçek dinin amacı da budur. Böylesine bir sonuç, Stoizma felsefesinin kurucusu olan Zenon'un (350 - 264 M.Ö.) öğretilerine güç veren Tabii-Hukukun aktüel değerini her zaman için koruduğunu kanıtlamıştır. Rönesansa özgü vicdan özgürlüğü anlayışı ise, antik felsefenin kurucularından Aristo (384 - 322) ile Zenon'un, büyük İslâm düşünürü, Kordobalı İbn-el Rüşd (1126-1198) ile, Hollandalı filozof Erasmus'un (1466?-1536), insanlığın 1700 yılı düşün aşaması içinde yaratmış oldukları ortak bir sentezden başka birşey değildir.

Ünlü İngiliz filozofu John Locke (1632-1704), bu sentezi, insanoğluna verilmesi gereken değer en geniş anlamdaki yorumuna dönüştürmüştür. Nitekim Locke ile ondan sonra gelen tüm humanizma öncüleri ise, insanseverlik anlayışını geliştirme amacıyla kurulan derneklerde yetişmiş idealistlerdir; ve bunlar ilk olarak, Hıristiyan olmıyanları da kardeş tanımının toleransını, dünya çapında yaratabilmenin mutluluğuna ermişlerdir.

Vicdan özgürlüğü idealinin güçlenmesi, Birleşik-Amerika ve Fransa İhtilallerinden sonra, devletçilikte Laikliğin doğmasına yolaçmıştır. Böylece Birleşik-Amerika'da 1776 yılında: "İnsan Hakları Bildirisi", Fransa'da da; 1789 yılında: "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi" adlarıyla yürürlüğe girmiş olan anayasalar, insanseverlik idealinin devletçe benimsenmesinin ve teokratik devletin yıkılmasının temel belgeleri olmanın niteliğini taşımaktadırlar.

Yukarda açıklanan bütün bu uğraşlara rağmen insanlık, özgür vicdan konusunda henüz varılması özlenen aşamalara ulaşmış değildir. Vicdan özgürlüğünün, biraz da Latinlerin: "per aspera ad astra", yani: "Savaşla Zafere!" özdeyişindeki gerçekte yer almış olduğunun gözden uzak tutulmaması gerektiği kanısındayım; ve böylesine bir savaşın elindeki tek silâhin ise, sadece akıl gücü olduğuna inanıyorum.

İnsanları Aydınlatanlar:

LUDWIG Van BEETHOVEN

1770 - 1827

Halil İbrahim GÖKTÜRK

O dünya seslerini duymadığı halde, uzay boşluğundaki sonsuz ve dingin senfonik melodiyi duyan ve onu kardeşlerine iletmeye uğraşan bir insanogludur.

Yaşlı takvim, XVIII'inci yüzyıldan daha yetmiş yıl geçtiğini gösterir: günümüz Batı Almanya'sının Başkenti Bonn'da bir çocuk dünyamıza doğar. Ne gariptir ki o zamanda Bonn, yine böyle bir rastlantıyla Kolonya Başpiskoposluğunun Başkentidir. Orta halli müzisyen bir aileden gelen Beethoven, dinsel ve siyasal yönlerden karmakarışık bir ortamın içinde bulur kendini. Almanya bölük, pörçük ve darmadağıniktir. Bonn'un Piskopos prensi Mäximilien Franz, kendi ülkesinde düşünce özgürlüğü yanlısı olarak ilk üniversiteyi açan bir Taçlı'dır. Beriyan-da halk, Fransız Devriminin öncesi ve sonrasındaki olaylarla demokratik yönetim ve özgürlük özlemi içinde yanmaktadır. Küçük san'at yofcusu, henüz onbir yaşındayken ilkokul aşaması sayılan bir kursu bitirir. fakat öğrenimini daha fazla sürdürme olanağı bulamaz. Artık yaşamını kendi kazanmak zorundadır. Ailece, oğul'un da babası gibi bir müzik san'atçısı olması kararlaştırılır. Doğaldır ki ilk hocası babası olur.

Büyük Devrim'in arifesinde tüm Avrupa ve Kolonya, sınır tanımaz bir akımın saldırısına uğrar: bu bir kültürel çeviri akımıdır. Nitekim Lâtin ve Yunan klasikleri, Milton ile Shakespeare'in eserleri peşpeşe Almancaya çevrilir. Hepsı de yerli şair Goethe, Schiller ve Mathison'un şiirleriyle beraber elden ele dolaşırlar. Duygulu genç san'atçı adayı, onyedı yaşında

müzik ve kültür çalışmalarını sürdürmek üzere Viyana'ya gider. Hemen arkasından dünyadaki en değerli varlığı annesini bir hastalık sonucu yitirir. O sıralar Amerika'da bağımsızlık savaşları verilir. Fransa'da Krallıkla Bastille yıkılır ve Cumhuriyet ilân olunur. Genç Beethoven'in üniversite yılları, siyasal akımlarla beraber çağdaş kültür ve san'at çevrelerince de beslenmektedir. Şimdi o da Washington, Lafayette ve Napolyon gibi insan hak ve özgürlüklerine susamış ve onların elde edilmesi için gönülden savaşa inanmıştır. Esasen bir san'atçının hayal ve ülküsü, tutsak uluslara bir kurtarıcı ve örnek yaratmaktır. İşte ilk bestesinin şiri: "Özgür Adam" başlığını taşır ve: "Kimdir özgür adam sayılan? Yalnız kendi iradesine dayanan. Zalimin keyfine hiç yaramayan", dizeleriyle sürer gider. Yaş yirmi ikiyi bulunca "Ren" bölgesinden büsbütün koparak Viyana'ya yerleşir. Müziğin sesler dünyasında yeni yaratıcılık yılları başlamıştır. Düşünsel bir yüceliş içinde T'inciden başlayarak benzersiz senfonilerini birbiri ardına sıralar. Hatta 3 Nolu "Eroica" senfonisini, çağın kahramanı Napolyon'a, yüzyılın bitimine iki yıl kala adıyla sunar. Ama O fatih'in adı, zamanla "Kahraman"dan "despot" a dönüştüncü bu sunuş eserin başından silinir. Yerine tüm insanları, zorbalık yönetiminden kurtaracak "Bilinmeyen Kahraman" a adanır.

Beethoven'in Avusturya'da geçen 35 yıllık yaratma dönemi, insanlığın kişisel özgürlük ve aydınlık uğrunda verdiği sayısız savaşların yoğun bir kesitine rastlar. Zamanında yaygın bir Mozart